

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора економічних наук, доцента
Богми Олени Сергіївни на дисертаційну роботу
Іванової Наталі Сергіївни «Прогнозування забезпечення економічної безпеки
національної економіки: регіональний аспект», представлену на здобуття
наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 –
економіка та управління національним господарством

Актуальність теми дисертаційної роботи. На сьогоднішній день вивчення проблематики забезпечення економічної безпеки країни виступає одним із найважливіших завдань для українського уряду, адже саме економічна безпека не лише виступає гарантією реалізації національних економічних інтересів, зміцнення суверенітету і провадження незалежної економічної політики на національному та міжнародному рівнях, але й є основою національної безпеки в цілому.

Одним з основних завдань, що стоять перед нашою країною, виступає забезпечення стійкого економічного зростання, обов'язковою умовою якого виступає створення ефективної системи забезпечення економічної безпеки в цілому та її окремих складових частин. Таким чином, забезпечення економічної безпеки стає найважливішою проблемою у сфері зміцнення національної безпеки держави. Умови децентралізації управління надали регіонам нові можливості реалізації власного потенціалу, але при цьому посилилась і їх роль у формуванні та забезпеченні економічної безпеки національної економіки.

Зазначене актуалізує необхідність вирішення проблеми забезпечення економічної безпеки національної економіки через її регіональну компоненту.

Зв'язок дисертаційної роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано згідно з планом науково-дослідних робіт Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, а саме: держбюджетних тем: «Антикризовий менеджмент як фактор забезпечення економічного розвитку регіону» (номер державної реєстрації 0118U100276, 2018–2019 рр.); «Механізм та напрямки розвитку сучасного маркетингу в умовах нестабільності зовнішнього середовища» (номер державної реєстрації 0115U005051, 2015–2017 рр.); «Компаративний аналіз регіональних туристичних ринків» (номер державної реєстрації 0117U004051, 2017–2019 рр.). В їх межах автором здійснено аналіз показників соціально-економічного розвитку регіонів України за 2008–2016 рр. і розраховано інтегральний показник економічної безпеки регіонів; аналіз соціально-економічного розвитку регіонів як прояв нестабільності зовнішнього середовища та виявлено диспропорції регіонального розвитку; розраховано таксономічний показник розвитку видів економічної діяльності України за 2014 – 2015 рр.

Ступінь обґрунтованості наукових положень висновків і рекомендацій дисертації, повнота викладення їх в опублікованих працях. Логічна структура дисертаційної роботи Іванової Н.С. визначається її метою. Структура роботи послідовно розкриває вирішення поставлених завдань, які дозволили автору провести поглиблене дослідження економічної безпеки національної економіки в розрізі регіонів України, розробити концептуальних засад забезпечення економічної безпеки національної економіки в регіональному аспекті, а також розробка практичних рекомендацій щодо їх реалізації. Обґрунтованість наукових висновків, положень і рекомендацій викладених у дисертаційному дослідженні та їх достовірність підтверджується чітким окресленням об'єкту і предмету дослідження.

Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані у дисертації спираються на використання здобувачем достатнього різноманіття методів дослідження, широку базу літературних джерел, їх апробацію на науково-практичних заходах.

У процесі наукового дослідження в дисертаційній роботі використані такі методи: узагальнення та систематизації; розрахунково-аналітичні та порівняльні; економіко-математичні; матричний; графічні й табличні; кластерного аналізу; системного аналізу; дискримінантного аналізу; системного аналізу та синтезу; системний підхід.

Дисертантом використано досить широке коло літературних і статистичних джерел та наукометричних баз. Інформаційну базу роботи складають праці іноземних і вітчизняних авторів, закони України, нормативні документи Кабінету Міністрів України, офіційні матеріали Державної служби статистики України, звіти та аналітичні публікації національних організацій. Авторитетність використаних джерел є додатковим аргументом обґрунтованості та достовірності результатів дослідження.

Результати дослідження апробовано на 15 науково-практичних конференціях. Це забезпечило як перевірку авторських гіпотез, так і набуття обізнаності щодо актуальних напрямків досліджень за обраною тематикою роботи, що є ще одним аргументом обґрунтованості та достовірності результатів дослідження. За результатами дослідження опубліковано 41 наукову працю, з яких: одноосібна монографія (19,7 др. арк.), 25 статей (у тому числі 6 статей у наукових фахових виданнях України, 19 статей – у виданнях України, що внесені до міжнародних наукометричних баз), 15 праць апробаційного характеру. Загальний обсяг публікацій складає 35,45 др. арк., особисто автору належить 35,45 др. арк.

Наукова новина одержаних результатів. Згідно поставлених завдань і відповідно до логіки дисертаційного дослідження у роботі розкрито сутнісне наповнення поняття економічної безпеки на регіональному рівні; запропоновано концептуальну модель системи управління економічною безпекою на регіональному рівні; обґрунтовано ієрархічну структуру загроз економічній безпеці регіону; розроблено методологічні засади прогнозування економічної безпеки регіонів; уточнено методичний інструментарій прогнозування рівня

економічної безпеки регіонів та визначити послідовність етапів прогнозування рівня економічної безпеки регіонів; здійснено оцінку соціально-економічного розвитку регіонів України; проаналізовано рівень економічної безпеки регіонів України за ступенем їх соціально-економічного розвитку; визначено регіональні диспропорції економічної безпеки національної економіки; здійснено автентифікацію регіону як суб'єкта забезпечення економічної безпеки національної економіки; розроблено систему моделей прогнозування інтегрального показника економічної безпеки регіонів; оцінено вплив загроз на економічну безпеку регіонів; розроблено динамічну двофакторну матрицю «рівень економічної безпеки – стратегія»; визначено прогностичний ефект регіональної компоненти забезпечення економічної безпеки національної економіки; обґрунтовано механізм забезпечення економічної безпеки національної економіки в регіональному аспекті.

Реалізація визначених автором завдань дослідження дозволила отримати результати, які свідчать про його наукову новизну, практичне значення та наявність предмету прилюдного захисту.

До найбільш значущих здобутків можна віднести такі наукові положення:

– розроблена концептуальна модель системи управління економічною безпекою регіону (п. 1.2, с. 60-73), яка містить такі взаємопов'язані елементи: 1) суб'єкт – керуюча підсистема (держава та її інститути, обласні та місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування, інші регіони, підприємства, установи й організації державного та приватного сектора економіки, громадяни та їх об'єднання), ефективність функціонування якої оцінюється за результатами функціонування керованої системи економічної безпеки регіону; 2) об'єкт – керована підсистема (складові економічної системи регіонів: природні багатства, виробничі та невиробничі фонди, нерухомість, фінансові ресурси, господарські структури, сім'я, окрема особа); 3) механізм забезпечення економічної безпеки регіону (сукупність засобів, інструментів, методів та форм управління розвитком регіону);

– запропоновані методологічні засади прогнозування економічної безпеки регіонів як окремого напрямку теорії прогнозування (п. 2.1, с. 117-115), що містить сукупність таких теоретичних і методичних постулатів: 1) визначення мети прогнозу: розробка науково обґрунтованих альтернатив стратегій забезпечення економічної безпеки національної економіки в регіональному аспекті на основі інформації про тенденції зміни інтегрального показника економічної безпеки регіонів в часі і просторі; 2) обґрунтування принципів прогнозування: наукової обґрунтованості, системності, адекватності, альтернативності, цілеспрямованості, емерджентності, регулярності; 3) вибір методів прогнозування: таксономії, регресії, канонічних кореляцій, головних компонент; 4) виділення етапів прогнозування: підготовчого та виконавчого; 5) виокремлення завдань прогнозування: обґрунтування можливих перспектив, альтернатив, рішень, описів, вирішення проблем забезпечення економічної безпеки тощо;

– запропонований науково-методичний підхід до автентифікації регіону (п.4.1, с. 244 – 256), який базується на результатах кластерного аналізу (ідентифікатори – кластери «Вищий», «Середній» та «Нижчий») й

дискримінантного аналізу (класифікаційні функції для кожного кластера-ідентифікатора) і є процедурою встановлення належності регіону до одного з рівнів економічної безпеки («Вищий», «Середній» та «Нижчий») шляхом реалізації таких етапів: 1) формування вибірки значень показників; 2) стандартизація показників вибірки; 3) розрахунок значень за класифікаційними функціями; 4) вибір максимального значення і визначення ідентифікатора;

–розроблена система моделей прогнозування інтегрального показника економічної безпеки регіонів (п.4.2, с. 288), яка містить: 1) регресійні моделі інтегральних показників економічної безпеки регіонів, розрахованих методом таксономії за даними соціально-економічного розвитку всіх регіонів і кожного регіонального кластера окремо; 2) канонічні моделі економічної безпеки регіонів за результативними змінними (Y) та чинниками-симптомами (X); 3) математичні моделі, визначені методом головних компонент, з виокремленням чотирьох компонентів економічної безпеки регіонів та побудовою їх математичних виразів;

–побудована динамічна двофакторну матрицю «рівень економічної безпеки – стратегія» регіону (п. 5.1, с. 227 – 339), яка являє собою поле, утворене горизонтальною віссю «чинники-симптоми (X)» і вертикальною віссю «результативні змінні (Y)». Конгруентність складових компонентів обох осей на полі матриці визначає стратегії підвищення рівня економічної безпеки національної економіки за регіональною компонентою, а саме: зростання (передбачає збереження досягнутого рівня економічної безпеки та запобігання виникненню можливих загроз); пристосування (проведення заходів пристосування складових економічної безпеки регіонів до змін зовнішнього середовища); трансформації (передбачає проведення трансформаційних змін, які стосуються пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку регіону, а також проведення необхідних заходів щодо протистояння дестабілізуючих факторів різного виду);

–удосконалена ієрархічна структура загроз економічній безпеці регіонів (п. 1.3, с. 89-95), в якій, на відміну від існуючих, виокремлено загрози таких рівнів: першого (політична нестабільність); другого (низький рівень правової безпеки); третього (зростання економічних злочинів); четвертого (руйнування промислового потенціалу); п'ятого (зниження регіональної ліквідності, втрата ринків збуту, втрата конкурентоспроможності та конкурентних переваг); шостого (погіршення економічної стійкості); сьомого (погіршення стану природного середовища); восьмого (погіршення рівня життя); дев'ятого (міграційні процеси);

–удосконалений науково-методичний підхід до прогнозування рівня економічної безпеки (п. 2.2., с. 138-149), який, на відміну від існуючих, уточнює методичний інструментарій прогнозування (методи багатовимірною статистичного аналізу та поєднання різних методів прогнозування) і здійснюється за двома векторами: 1) побудова регресійної моделі прогнозування інтегрального показника економічної безпеки (розрахунок інтегрального показника економічної безпеки методом таксономії; ретроспективний аналіз інтегрального показника; визначення характеру та ступеня впливу факторів; побудова регресійної моделі прогнозування інтегрального показника економічної безпеки); 2) побудова моделей прогнозування інтегрального показника економічної безпеки методами

канонічного та компонентного аналізу; проведення аналізу достовірності побудованих моделей прогнозування, коригування;

– удосконалений підхід до визначення впливу загроз на економічну безпеку регіонів (п. 4.3, с. 291 – 306), що, на відміну від існуючих, базується на видозмінах функції еластичності інтегральних показників економічної безпеки регіону, розрахованих за різними моделями прогнозування у відповідних регресійних моделях залежності інтегральних показників економічної безпеки від раніше ідентифікованих загроз, що дозволило за показником кореляції визначити такі найбільш впливові загрози: втрата ринків збуту; міграція населення; конкурентоспроможність регіону; охорона та раціональне використання природних ресурсів; політична нестабільність;

– удосконалений науково-методичний підхід до визначення рівня економічної безпеки національної економіки (п. 5.2, с. 353 – 360), який на відміну від існуючих, визначається через регіональну компоненту і базується на фактичних, і прогнозних значеннях інтегральних показників економічної безпеки регіонів країни, їх участі у формуванні національної економіки (за питомою вагою населення регіону у загальній структурі населення країни), здатності регіонів протистояти ідентифікованим загрозам (за коефіцієнтом кореляції та еластичності) та застосуванні методу середньозважених величин;

– розвинутий тлумачення сутності поняття «економічна безпека на регіональному рівні» (п. 1.1, с. 51), що, на відміну від існуючих, розглядається як властивість соціально-економічної системи регіону, що за умов дестабілізуючого впливу загроз різного виду й децентралізації управління показує здатність забезпечувати стабільність, стійкість та подальший економічний розвиток, а також конкурентоспроможність і рівень економічної незалежності;

– розвинутий методичний підхід до аналізу рівня економічної безпеки регіонів, який (п. 3.2, с. 183 – 188), на відміну від існуючих, проводиться за показниками соціально-економічного розвитку регіонів України методом таксономічного аналізу і передбачає розрахунок інтегрального показника економічної безпеки регіонів, що коливається від 0 до 1;

– розвинутий науково-теоретичний підхід до встановлення регіональних диспропорцій економічної безпеки національної економіки (п. 3.3, с. 216 – 241), що, на відміну від існуючих, базується на формуванні регіональних кластерів за рівнями економічної безпеки – «Вищий», «Середній» та «Нижчий», характерні ознаки та критерії оцінки яких визначаються за значеннями таксономічних показників економічної безпеки;

– розвинутий механізм забезпечення економічної безпеки національної економіки (п. 5.3, с. 360 – 373), який, на відміну від існуючих, містить елемент визначення прогностичного ефекту регіональної компоненти на підставі застосування інструментів (технології, програми) та методів (економічні, адміністративні, організаційні, соціально-психологічні, інформаційно, нормативно-правові).

Теоретична та практична значущість наукових результатів. Наведені у дисертаційній роботі наукові положення, висновки та рекомендації мають теоретичну та практичну значущість.

Теоретичне значення отриманих результатів полягає в обґрунтуванні методологічних і концептуальних засад забезпечення економічної безпеки національної економіки в регіональному аспекті. Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що запропоновані теоретико-методологічні положення, науково-практичні рекомендації та висновки можуть бути використані для формування і реалізації державної політики забезпечення економічної безпеки національної економіки з урахуванням регіональної компоненти.

Основні наукові результати, висновки і рекомендації дисертаційного дослідження набули практичного застосування на державному та регіональному рівнях, також впроваджено в діяльність суб'єктів господарювання. Зокрема, при формуванні та реалізації державної політики щодо забезпечення економічної безпеки національної економіки у регіональному аспекті (Комітет Верховної Ради України з питань економічної політики, довідка №04-16/15-425, реєстраційний номер 0003022); при розробці та реалізації програм економічного розвитку Дніпропетровської області (Департамент економічного розвитку Дніпропетровської обласної державної адміністрації, довідка № 0543, реєстраційний номер 0543); при наданні консультаційних послуг, здійсненні інформаційного обслуговування та забезпеченні практичної допомоги підприємствам з урахуванням вимог забезпечення економічної безпеки національної та регіональної економік при здійсненні ними господарської діяльності (відділення Донецької торгово-промислової палати у м. Маріуполі, довідка №03/1845 від 17.05.2017 р.).

Відповідність дисертації та автореферату встановленим вимогам. Дисертація та автореферат відповідають встановленим вимогам, що ставляться до докторських дисертацій.

Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Основний текст роботи викладено на 382 сторінках. Дисертація містить 53 таблиці та 106 рисунків. Список використаних джерел налічує 367 найменування.

Сформульовані у дисертації мета, об'єкт та предмет дослідження відповідають її темі. Всі поставлені задачі вирішено, а мету досягнуто. Зміст автореферату відповідає змісту дисертації та в повній мірі розкриває отримані результати.

Дискусійні положення та зауваження. Відзначаючи належний теоретико-методологічний рівень дисертації, позитивно оцінюючи наукове і практичне значення отриманих результатів, вона не позбавлена певних недоліків та дискусійних питань.

1. У підрозділі 1.2 дисертаційної роботи здобувач пропонує концептуальну модель системи управління економічною безпекою регіону (п. 1.2, с. 60-73), виокремлюючи три складові: керуюча підсистема, керована підсистема та механізм забезпечення економічної безпеки регіону. Проте, у повній мірі не

описані елементи механізму та його участь у взаємодії керуючої та керованої підсистем.

2. У ході апробації розробленого науково-теоретичного підходу до встановлення регіональних диспропорцій економічної безпеки національної економіки (с. 216 – 241) автором встановлено відмінності результатів групування регіонів між даними 2013 р. (4 регіональні кластери, с. 216) та 2015 р. (3 регіональні кластери, с.223). Проте, не зрозумілим залишилися причини цих відмінностей та як це характеризується з точки зору диспропорцій забезпечення економічної безпеки національної економіки.

3. У п'ятому розділі здобувачем сформульовано стратегії підвищення економічної безпеки регіонів (с. 227 – 339). Погоджуючись з визначенням суті і змісту програм реалізації цих стратегій, слід зазначити, що без уваги залишилось питання періодизації етапів їх реалізації.

4. У підрозділі 5.1 здобувачем запропоновано трансформаційну стратегію підвищення рівня економічної безпеки регіонів (с. 329-331), що є безсумнівно актуальним в умовах трансформаційних процесів та низького рівня економічної безпеки більшості регіонів України (с. 339). Віддаючи належне здійсненому дослідженню, однак, вважаємо за потрібне наголосити на доцільності обґрунтування сфер застосування стратегії трансформації (с. 330).

5. В рамках удосконаленого підходу до визначення впливу загроз на економічну безпеку регіонів за коефіцієнтами еластичності (с. 302), автором встановлено вагомість загроз у розрізі регіональних кластерів та моделей інтегральних показників рівня економічної безпеки регіонів. Більшої значущості та обґрунтованості дослідженню додали б сформульовані заходи щодо протистояння регіонами відповідних кластерів найбільш дестабілізуючих загроз.

6. В рамках канонічного аналізу розробки моделі інтегрального показника економічної безпеки регіонів (с. 225-226) автор розділяє показники соціально-економічного розвитку регіонів на дві групи: частинні ознаки та фактори-симптоми. На нашу думку, доцільно було б обґрунтувати такий розподіл, ким здійснено цей розподіл і за якими критеріями.

Проте наведені зауваження мають уточнюючий характер і не знижують наукової цінності та практичної значущості дисертаційної роботи, не впливають на її загальну позитивну оцінку.

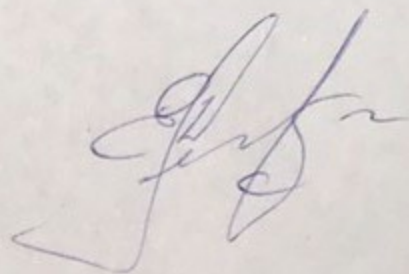
Загальний висновок. Дисертація Іванової Н.С. на тему «Прогнозування забезпечення економічної безпеки національної економіки: регіональний аспект» спирається на положення та результати, які мають наукову новизну та вирішують актуальну наукову проблему щодо обґрунтування методологічних і концептуальних засад забезпечення економічної безпеки національної економіки в регіональному аспекті, а також розробка практичних рекомендацій щодо їх реалізації.

Дисертація є завершеною, цілісною, самостійно виконаною кваліфікаційною науковою працею, відповідає чинним вимогам, які висуваються до докторських дисертацій та паспорту спеціальності 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

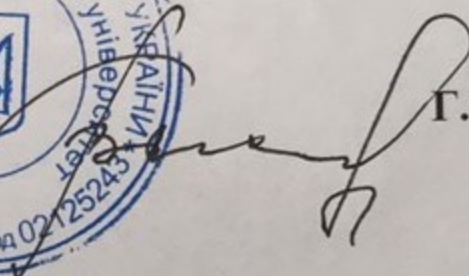
На підставі проведеного аналізу вважаю, що представлена до захисту дисертаційна робота «Прогнозування забезпечення економічної безпеки національної економіки: регіональний аспект» заслуговує позитивної оцінки, а її автор Іванова Наталя Сергіївна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

**Офіційний опонент,
доцент кафедри фінансів, банківської
справи та страхування Запорізького
національного університету
доктор економічних наук, доцент**

О.С. Богма

**Підпис Богми О.С. засвідчую
Проректор з наукової роботи
Запорізького національного
університету,
доктор історичних наук, професор**

Г.М. Васильчук